

Sisekaitseakadeemia

Justiitskolledž

Margus Older

KK040

UIMASTIPREVENTSIOONI PROJEKT TARTU

VANGLAS

(Joovastivaba osakond)

Diplomitöö

Juhendaja: Laura Kikas

nõunik

justiitsministeerium

Tartu 2007

ANNOTATSIOON

MARGUS OLDER'I (2007) LÕPUTÖÖ TEEMAKS ON „UIMASTIPREVENTSIOONI PROJEKT TARTU VANGLAS (Joovastivaba osakond)”. KÄESOLEV LÕPUTÖÖ ON KOOSTATUD EESTI KEELES, ARVUTIKIRJAS JA KOOSNEB 53 ÜHEPOOLSEST LEHEST, SEALHULGAS LISAD 11 LEHEKÜLJEL. VÕTMESÕNADEKS ON: *VANGLA, UIMASTIPREVENTSIOON, JOOVASTIVABA OSAKOND*.

LÕPUTÖÖ EESMÄRGIKS ON UURIDA TARTU VANGLA JOOVASTIVABA OSAKONNA FUNKTSIONEERIMISE ALUSEID NING ANDA HINNANG AASTA JOOKSUL TOIMUNULE PROJEKTIS OSALEJATE ENDI SILME LÄBI. TÖÖS UURITAKSE TEGUREID, MILLE TEADVUSTAMINE ON AUTORI ARVATES OLULINE UUTE VASTAVASISULISTE UIMASTIPREVENTSIOONIPROJEKTIDE ALGATAMISEKS, TÖÖS HOIDMISEKS NING NENDE JÄTKUSUUTLIKUSE TAGAMISEKS.

ANDMETE KOGUMISEKS JA ANALÜÜSIMISEKS KASUTATI KÄESOLEVAS TÖÖS „RAPID ASSESSMENT AND RESPONSE“ MEETODI PÕHIMÕTTEID JA SELLEST TULENEVAT ANDMEKOGUMISMETOODIKAT. UURIMUSES ANALÜÜSITI KAHE OLULISE GRUPPI –PROJEKTIGA SEOTUD VÕI SEoses OLNUD KINNIPÉETAVATE JA AMETHIISIKUTE – SEISUKOHTI JA HINNANGUT TARTU VANGLA JOOVASTIVABAS OSAKONNAS TOIMUVALE. TULEMUSTE PÕHJAL KONKRETISEERITI JÄRELDUSED NING NEILE TOETUDES TEHTI SOOVITUSED JA ETTEPANEKUD OSAKONNA TÖÖ TÕHUSTAMISEKS.

KUNA EESTI VANGLATES TOIMUVA PREVENTSIOONIPOLIITIKA RAAMES RAJATAKSE LÄHITULEVIKUS KÕIGI VABARIIGI VANGLATE JUURDE UIMASTIVABAD OSAKONNAD, SIIS SAAB TARTU VANGLAS TOIMIVA JOOVASTIVABA OSAKONNA UURIMUST KASUTADA KOHALIKUL KOGEMUSEL PÕHINEVA MUDELINA UUTE SAMASISULISTE ÜKSUSTE RAJAMISEL.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
METOODIKA	5
VÕTMEKÜSIMUSED	6
<i>Võtmeküsimus 7: Millised oleksid kinnipeetavate vahetud verstepostid pärast joovastivaba osakonna programmi läbimist?</i>	7
RAR-ETAPID	8
<i>Olemasolev informatsioon</i>	8
<i>Ligipääs ja valimi moodustamine</i>	9
<i>Poolstruktureeritud intervjuud</i>	9
<i>Struktureeritud intervjuud</i>	9
<i>Fookusgrupp</i>	10
<i>Uuringu erinevates etappides kaasatud isikud</i>	10
<i>Andmetöötlus</i>	10
<i>Töörühm</i>	12
TULEMUSED	13
OLEMASOLEV INFORMATSIOON	13
TARTU VANGLA JOOVASTIVABA OSAKOND	16
<i>Üldised andmed</i>	16
<i>Tartu vangala erinevate üksuste roll joovastivaba osakonna funktsioneerimises</i>	17
<i>Hetkeseis</i>	18
UURIMUS	19
<i>Võtmeküsimus nr 1: Kas joovastavate ainetega preventiivseks tegelemiseks Tartu vanglas oli vajalik luua seal eraldi struktuuriüksus - osakond?</i>	19
<i>Võtmeküsimus 2: Kuidas on Tartu vangla joovastivabas osakonnas viibijate delinkventne käitumine seotud nende sõltuvusega?</i>	22
<i>Võtmeküsimus 3: Mis motiveeris/motiveerib antud projektis osalema nii kinnipeetavaid kui personali?</i>	24
<i>Võtmeküsimus 4: Milliseid rehabilitatsioonile suunatud programme viiakse läbi joovastivabas osakonnas?</i>	27
<i>Võtmeküsimus 5: Kas ja kuidas on muutunud joovastivaba osakonna „klientide“/ personali tavapärased rollid ja hoiakud?</i>	28
<i>Võtmeküsimus 6: Milliseid abivahendeid oleks vaja säilitamiseks projekti jätkusuutlikus ja võimalikult efektiivne eesmärkide täitmine?</i>	30
<i>Võtmeküsimus nr 7: Millised oleksid kinnipeetavate verstepostid pärast joovastivaba osakonna programmi läbimist?</i>	31
KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	33
SOOVITUSED JA ARUTELU	38
SUMMARY	41
VIIDATUD ALLIKAD	42
LISAD	43

Kui me üldse vaevume fakte välja selgitama, siis jahime nagu linnukoerad neid fakte, mis toetavad meie juba väljakujunenud arvamust, ignoreerides kõiki ülejäänuid. Meid huvitavad vaid faktid, mis sobivad kenasti meie soovunelmatega ning on õigustuseks meis juurdunud eelarvamustele.
(Dale Carnegie).

SISSEJUHATUS

Taustainformatsioon

Mitmed erinevad allikad osutavad selgelt sellele, et uimastite kasutamine vanglates on tavaline nähtus. Eeltoodud väitele tuginedes uurib antud lõputöö Eesti esimeses „eurovanglas“ (Tartu Vanglas) tegutsevat joovastivaba osakonda kui ühte võimalust uimastitarbimise vähendamiseks vabariigi vanglates.

Peamised eesmärgid

Eesmärgiks on saada üldpilt sellest, mis toimub Tartu Vangla joovastivabas osakonnas ning milliseid vahendeid ja ressursse (nii vaimseid kui materiaalseid) on selle funktsioneerimiseks kasutatud. Uurimuse käigus proovitakse anda ülevaade joovastivaba osakonna tegevusest ja vajadustest, hinnata toimunu tulemuslikkust (kui võimalik) ning töötada välja soovitud töö tõhustamiseks pidades silmas tuleviku perspektiivi.

Sihtgrupp

Eesti vanglates karistust kandvad täiskasvanud meessoost isikud, kellel on probleeme ja/või terviseriske joovastavate ainete tarvitamise ja/või sellest tuleneva riskikäitumise tõttu.

Läbiviimiskoht

Tartu Vangla joovastivaba osakond ning selle toimimisega vahetult seotud osakonnad – meditsiini-, sotsiaal- ja vangistusosakond.

Intervjueeritavad

Uuring viiakse läbi sihtgrupiga tihedalt seotud võtmeisikute hulgas - vanglaametnikud, sotsiaaltöötajad, meditsiinitöötajad, kriminaalhooldajad, psühholoog ja kinnipeetavad ise.

METOODIKA

Uuringus kasutatud „Rapid Assessment and Response“ meetoodika on teaduslikult juhitud kiire uurimismeetod leidmaks reageeringu viisi, põhjust ja vajadust olemasolevale või eeldatavale probleemile, lühikese aja vältel, piiratud kulutuste ja suure praktilise kasuteguriga. Seetõttu saab seda vaadelda kui ühenduslüli praktiliste vajaduste ja teaduslikus uurimistöös kasutatavate meetodite vahel. RAR kasutab arvestataval määral ära sotsioloogiliste uuringute üksikuid elemente, olles oma olemuselt kvalitatiivne. Mitmete indikaatorite ja informatsiooniallikate kasutamine, saamaks usaldusväärset pilti lühikese aja jooksul, on üks peamisi RAR-i iseloomustavaid jooni. See meetoodika kasutab ära erinevaid informatsiooniallikad ja seob omavahel mitmeid informatsiooni kogumise viise, aidates nii ära hoida või parandada ühe informatsiooniallika kasutamisest tekkida võivaid moonutusi, mis võivad peegeldada üksnes osa vaadeldavast nähtusest. RAR aitab uurijal saada täielikumat pilti ja varustab teda ühtlasi taustainformatsiooniga, mis tagab keerukate nähtuste parema mõistmise. (Uimastid vanglas, Kikas jt.2006:6)

RAR võimaldab nähtuse või probleemi süvitsi uurimist selle kohta faktide kuhjamise asemel. See lähenemine annab teavet taustaerinevuste ning küsitletavate huvide ja probleemist arusaamise kohta, võimaldades uurijal ära tunda moonutused kogutavas informatsioonis ja seega paremini hinnata saadud teabe tõepärasust. Teabe kontrollimine erinevatest allikatest ja “infokolmnurkade” loomine on põhiliseks RAR-i iseloomustavaks elemendiks. Tulemused loovad probleemist eelduslikult selge ja olulist esiletoova pildi ja sobivad seega edasiste sekkumiste planeerimiseks. (Uimastid vanglas, Kikas jt.2006:7)

VÕTMEKÜSIMUSED

Lõputöö ülesehitamisel kasutatakse 7 võtmeküsimust, kogumaks teavet nii joovastivaba osakonna erinevate funktsioonide kui ka üldiste toimimispõhimõtete kohta. Need küsimused moodustavadki teabekogumise etappide aluse ja raamistiku. Järgjärgult sõnastati küsimused täpsemalt, formuleerides neid eelmistes etappides kogutud teabele toetudes. Vaatluse all on paralleelselt nii kinnipeetavate- kui ka personalipoolne lähenemine vaatlusalusele objektile – Tartu Vangla **joovastivabale osakonnale**.

Võtmeküsimus 1: Kas joovastavate ainetega preventiivseks tegelemiseks vanglas on vajalik luua seal eraldi struktuuriüksus ja kas joovastivaba osakond vastab selles osalejate ootustele?

- Seisukoht
- Suurus
- Võimalused
- Hinnang

Võtmeküsimus 2: Kuidas on joovastivabas osakonnas viibijate delinkventne käitumine seotud nende sõltuvusega?

- Milliseid joovasteid tarbiti/tarbitakse?
- Kas sellega arvestati „klientide“ valikul?

Võtmeküsimus 3: Mis motiveeris/motiveerib antud projektis osalema nii kinnipeetavaid kui personali?

- Millised on peamised motivaatorid osakonda tulemisel ja seal töötamisel?
- Millistest motivaatoritest tuntakse erilist puudust?
- Millised tegurid hetkel toimivas projektis häirivad ja/või kahandavad motivatsiooni?

Võtmeküsimus 4: Milliseid rehabilitatsioonile suunatud programme viiakse läbi joovastivabas osakonnas?

- Kuidas hindavad läbiviidavaid programme osalejad (kinnipeetavad/läbiviijad)?

- Millised rakendatavaist sekkumistest on osutunud tulemuslikeks?
Milles see väljendub?
- Millist sekkumist oleks veel vaja?

Võtmeküsimus 5: **Kas ja kuidas on muutunud joovastivaba osakonna „klientide“/personali tavapäraseid rollid ja hoiakud?**

- Vanglaametnike roll
- Kinnipeetavate roll

Võtmeküsimus 6: **Milliseid vahendeid oleks vaja säilitamiseks projekti jätkusuutlikus ja võimalikult efektiivne eesmärkide täitmine?**

Võtmeküsimus 7: **Millised oleksid kinnipeetavate vahetud verstapostid pärast joovastivaba osakonna programmi läbimist?**

RAR-ETAPID

Olemasolev informatsioon

Esimeseks sammuks uurimuse alustamisel oli kindlaks teha, kas antud teemal on juba *olemasolevat informatsiooni*, milliseid aspekte see hõlmab ja milliseid lünki võib selles leida. Olemasoleva informatsiooni hulka kuuluvad uurimisraportid, vanglate, tervisekaitse- ja narkoteenistuste aruanded, meedias avaldatud informatsioon jne. Materjaliks on samuti erinevate vanglate endi poolt välja antavad vastavasisulised teosed ning interneti aadressid. (Uimastid vanglas, Kikas jt.2006:10)

Kuna olemasolevat informatsiooni, mis puudutaks konkreetselt Eesti vanglates toimuvaid uimastipreventsiooni projekte on suhteliselt vähe, siis võimalikult laiema eelpildi saamiseks erinevatest võimalikest variantidest, edusammudest ja ka ajaloost oli vaja uurida erinevate edumeelsete välisriikide samalaadset kogemust. Eeskätt erinevate Euroopa Liidu riikide (Soome, Holland, Saksamaa, Inglismaa) kui kõige lähemate koostöö partnerite kogemus. Uurimuse baasmaterjali ammutasin järgmistest allikatest:

1. **Justiitsministri ettekanne kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010 elluviimise kohta 2005 aastal.**
2. **Uimastipreventsiooni projekt Viljandi Vanglas.**
3. **Uimastid vanglas.**
4. **Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates 2005.**
5. **HIV-i/AIDS-i ja narkomaaniaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine süüdimõistetute seas.**
6. **HIV-i/AIDS-i ja narkomaania temaatikaga seotud teadmised ning arusaamad vanglateenistujate seas.**
7. **Sotsiaalsete toimetulekuoskuste õpetus.**
8. **Prison Service.**
9. **Risk Reduction for drug users in prisons.**
10. **Preventsiooni käsiraamat: alkohol, narkootikumid ja tubakas.**

11. **Drug Prevention for Asylum Seekers, Refugees and Illegal Immigrants.**

12. **Tartu Vangla joovastivaba osakonna dokumentatsioon.**

(Täpsem informatsioon „Viidatud allikates“)

Ligipääs ja valimi moodustamine

See hõlmas võimalike teabeallikate leidmist ning ligipääsu kahele peamisele sihtgrupile – „kliendid“ ja personal. Uurimiseks vajalik informatsioon saadi projektis osalevatelt ja osalenud kinnipeetavatelt, vangla-, meditsiini-, julgeoleku- ja sotsiaaltöötajatelt ning kriminaalhooldusametnikelt.

Poolstruktureeritud intervjuud

Poolstruktureeritud intervjuudes (PSI) kasutati küsimustikke, mis lisaks pakutavaile vastusevariantidele andsid võimaluse ka vastuste vabas vormis esitamiseks. PSI-d viidi läbi isikutega, kellel eeldati olevat olulisel hulgal teemakohast informatsiooni. Eesmärgiks oli koguda võimalikult palju erinevaid seisukohti, et luua „üldist tervikpilti“ ja valmistada ette struktureeritud intervjuude küsimused.

Poolstruktureeritud intervjuud viidi läbi märtsis 2007. aastal. Intervjuudes osales 6 joovastivaba osakonna programmiga seotud kinnipeetavat (3 neist programmi läbinud) ja 6 võimalikult erineva funktsiooniga personali poolset esindajat: kontaktisik, julgeolekutöötaja, meditsiinitöötaja, huvijuht, sotsiaaltöötaja, kriminaalhooldaja. Intervjuu keskmine pikkus oli 30 minutit. Kõigi intervjuude kohta tehti märkmeid. (vt lisa 3)

Struktureeritud intervjuud

Struktureeritud intervjuudes (SI) kasutati konkreetsete vastusevariantidega küsimustikke. Need viidi läbi sellistega inimestega, kellel eeldati olevat ulatuslikud teemakohased teadmised, kuid tegu polnud samade inimestega, kes tegid läbi poolstruktureeritud

intervjuu. Eesmärgiks oli kontrollida esialgset, PSI-etapis saadud pilti ja seda kinnitada (või ümber lükata).

Struktureeritud intervjuud viidi läbi 2007. aasta aprilli kuus. Kokku intervjueriti 20 inimest, sealhulgas 10 kinnipeetavat, kes osalevad joovastivaba osakonna programmis (3 neist programmi läbinud). Personali poolelt osalesid 2 kontaktisikut, psühholoog, meditsiinosakonna juhataja, julgeoleku peaspetsialist, huvijuht, programmis osalenud vanglaametniku kandidaat, sotsiaalosakonna juhataja, direktori asetäitja, valvur. Kõik intervjuud viidi läbi Tartu Vanglas. Keskmise läbiviimise aeg 15 min. (vt lisa 4)

Fookusgrupp

Fookusgrupp moodustati PSI ja SI läbi teinud küsitletutest. Selles etapis kontrolliti ekspertide kaasabil intervjuude tulemusi ja neis esinenud vasturääkivusi ning seejärel anti lõplik hinnang, mida kasutati ka kokkuvõtete koostamisel. Fookusgrupi kohtumine toimus 2007. a mai kuus, kestis 2 tundi ning keskendus soovitusliku hinnangu andmisele kogutud informatsiooni alusel. Tehtud ettepanekud fikseeriti kirjalikult.

Uuringu erinevates etappides kaasatud isikud

Uurimisetapp	Kaasatud isikuid
Ligipääs ja valimi moodustamine	3
Poolstruktureeritud intervjuud	12
Struktureeritud intervjuud	20
Uuringu fookusgrupp	4 kinnipeetavat 4 ametnikku
KOKKU	43

Andmetöötlus

Iga etapi lõpetamisel koostati (esialgsed) raportid vastavalt esialgsele raamistikule, misjärel aste-astmelt dokumenteeriti kinnitused või parandused, mis peegeldasid teabe arengut uurimisprotsessi kestel.

Kogutud andmeid töödeldi ja analüüsiti andmetöötlusmaatriksit kasutades. Kõik andmed sisestati maatriksisse. Iga etapi jaoks kasutati komplekti eraldi maatriksiga iga võtmeküsimuse jaoks, kuhu kanti kõigi küsitletute vastused sellele. Lisaks jäeti maatriksisse lahter vastuste kommenteerimiseks. Maatriks lõppes kokkuvõttega kõigi küsitletute vastustest ja tulbaga, kuhu kanda teistest erinevad vastused ja lahendamata jäänud küsimused. Sisuliselt olid kõik maatriksid üles ehitatud sarnaselt järgneva näidisele:

Maatriks (näidis)

Vastaja number	Vastused (võtme)küsimusele	Märkused

Kokkuvõte	Erinevad vastused, lahtised küsimused

Tulpa „vastused (võtme)küsimusele“ kanti iga küsitletu vastused (võtme)küsimusele. Tulpa lõpus tehti kokkuvõte. Paremasse tulpa kanti vastuste kohta tehtavad märkused. Tulpa lõppu jäeti edasise uurimise tarbeks alles teistest erinevad vastused ja lahendamata küsimused.

Peale kõigi võtmeküsimuste maatriksite täitmist, kanti kokkuvõtted ja lahendamata küsimused kokkuvõtete maatriksisse.

Kokkuvõtete maatriks (näidis)

Maatriks	Võtmeküsimus	Kokkuvõte	Erinevad vastused, lahtised küsimused

Kaks uuringu faasi lõppesid kokkuvõtete maatriksiga: üks poolstruktureeritud intervjuude ja teine struktureeritud intervjuude jaoks. Nende abil oli võimalik võrrelda erinevate

uuringu etappide tulemusi, ühtlasi kasutati neid fookusgrupile esitatud küsimuste formuleerimisel ning lõppjäreluste tegemisel.

Töörühm

Üheks „Rapid Assessment and Response“ meetodi eduka kasutamise eelduseks on hästi valitud ja ettevalmistatud töörühm. Rühm ei tohi olla liiga suur, võimaldamaks uuringu teostamist kiiresti ja efektiivselt. Kuna uurimus kujutab endast samal ajal ka Sisekaitseakadeemia diplomitööd, jääb põhirõhk selle meetodi puhul ikkagi üliõpilase enda (s.t MINU) kanda. Siiski on uuringu läbiviimiseks, võimalike moonutuste leidmiseks ja ärahoidmiseks ning ülesannete ja tulemuste arutamiseks hädavajalik infovahetus kolleegidega. Seega leidsin olevat otstarbeka kaasata oma töö üle n.ö „järelevalvet“ teostama kaaskontaktisiku, kes on vahetult projektiga seotud. Samuti suhtlesin uurimuse teostamise ajal n.ö distantsilt ka oma lõputööjuhendajaga, kes nägi asju tunduvalt objektiivsema (vanglavälisema) nurga alt ning suutis kujundada ka neutraalsemaid hinnanguid.

TULEMUSED

Olemasolev informatsioon

Eesti uimastipoliitika hakkas kujunema 1997. aastal, mil Vabariigi Valitsus kiitis heaks kaks olulist dokumenti, mis panid paika uimastitega võitlemise poliitilise, juriidilise ja institutsionaalse raamistiku: *Narkomaania ennetamise ning narkokuritegevuse tõkestamise poliitika (uimastipoliitika) põhimõtted aastateks 1997-2007* ning *Alkoholismi ja narkomaania ennetamise programm aastateks 1997-2007*.

Süsteematiline uimastiennetustöö Eesti vanglasüsteemis algas 1998. aastal. Võitlus uimastisõltuvuse vastu vanglates on tugevnenud. Eelnevalt keskenduti peamiselt varustamise vähendamisele (st uimastite vanglasse toimetamise takistamine ja nende avastamine ning narkodiilerite leidmine ja karistamine) ning vähem nõudluse kahandamisele (st. uimastisõltlaste nõustamine ja võõrustusravi). (*Justiitsministri ettekanne kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010 elluviimise kohta 2005 aastal.*)

2003. aastal valmistati Sotsiaalministeeriumis ette narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastateks 2004–2012, mille üheks osaks on tegevuskava uimastite leviku takistamiseks vanglates. Ka Justiitsministeerium on selgelt teadvustanud uimastiteleviku peatamise vajalikkust vanglates ühe prioriteetseima tegevusvaldkonnana. Uimastite leviku piiramine vanglates saab toimuda vaid koostöös vanglasüsteemi üldise arenguga ning prioriteetsed põhimõtted, mida intensiivselt ellu rakendada, oleksid järgmised:

1. Narkomaania ennetamise strateegia lähtub ülesandest tõkestada narkomaania levikut Eesti vanglates ja minimeerida vanglasiseseid riske seoses narkootikumide illegaalse kaubanduse ja käitlemisega. Uimastipreventsioon toimib alavaldkonnana kinnipeetavate resotsialiseerimise protsessis. See on vangla erinevate struktuuriüksuste koostöö kinnipeetavate mõjutamiseks, mille väljundiks on

uimastisõltuvusest vabade ja kinnistunud uimastivabade eluviisidega isiksuste kujundamine, valmistamaks ette nende edukat hakkama saamist vabaduses. Uimastipreventsiooni eduka realiseerimise aluseks on vanglate ja vanglasüsteemi partnerite koostöö;

2. Uimastipreventsioon on osa kõigi vanglate põhitegevusest ja selle realiseerimise eest kannavad vastutust vanglate direktorid;
3. Uimastipreventsioon käivitatakse kõigis Eesti vanglates süsteemselt ühtse kontseptsiooni alusel, seda realiseeritakse vanglate kõigi struktuuriüksuste ühistegevusena ja juhendatakse Justiitsministeeriumi vanglate osakonna poolt;
4. Uimastipreventsiooni realiseerimine toimub vanglate eelarvelistest vahenditest. Samas otsitakse aktiivselt vanglasüsteemi väliseid finantseerimisallikaid;
5. Narkomaania ennetamise strateegia ellu rakendamisel tuginetakse erinevate riikide vanglasüsteemide kogemustele, lähtudes Eesti vanglasüsteemi eripärast ja võimalustest.

(Aluseks sotsiaalministeeriumi interneti koduleht.)

Praeguseks on Justiitsministeerium uimastipreventsiooni käivitamiseks Eesti vanglates loonud sidemed teiste riikide vanglasüsteemidega (Soome, Rootsi, Holland, Taani jne). Ühisprojektide kaudu on toimunud õppelähetused mitmetesse Euroopa riikidesse, kus on tutvutud sealse praktikaga kinnipeetavatest uimastisõltlaste kohtlemisel ja uimastipreventsiooni realiseerimisel. Omandatud praktiline kogemus tuleb aga viia ellu kohalike võimalusi, olukordi ning ressursse arvesse võttes, mis seab kõigi osalejate ette uusi väljakutseid.

Lähtudes Eesti vanglasüsteemi eripäradest on Justiitsministeerium konkretiseerinud nõutavad alameesmärgid, millele rajaneb sinne uimastipreventsioon lähiaastatel:

1. Vanglates on loodud toimiv kontrollisüsteem narkootikumide sissepääsu tõkestamiseks;
2. Uimastisõltlaste võõrutamiseks on rakendatud erinevaid rehabilitatsiooniprogramme ja teraapilisi meetodeid. Rehabilitatsiooniprogrammide ja võõrutusteraapia rakendamiseks on toimunud vajalikud täiendkoolitused vanglatöötajatele;

3. Vanglates on loodud ja käivitatud eraldi osakonnad uimastivaba eluviisi järgivatele kinnipeetavatele. Osakonnad avatakse perioodil 2004 – 2008 Tartu, Harku, Maardu ja Murru vanglates;
4. Kinnipeetavate motiveerimiseks uimastivaba eluviisi järgimisele on rakendatud järgmised meetmed:
 - a. on väljatöötatud ja juurutatud lepingulised suhted kinnipeetava ja vangla juhtkonna vahel. Kinnipeetav võtab endale lepingulised kohustused mitte tarvitada narkootikume. Vangla võtab endale kohustused tagada kinnipeetavale kokkulepitud täiendavad soodustused oma pädevuse raames;
 - b. on juurutatud kinnipeetavate nõustamine, et anda soovijatele moraalset tuge ja nõuandeid negatiivsetest harjumustest vabanemisel;
 - c. on kaasatud kirikute ja koguduse vaimulikud ja tavaliiikmed narkorehabilitatsioonialasesse töösesse.
5. Vanglasüsteemi partneritega on loodud toimiv ja tulemuslik koostöövõrk, mis tagab uimastisõitlastele jätkupideva rehabilitatsiooni võimalused.

(Aluseks Justiitsministeeriumi interneti koduleht)

Tehtud uuringute põhjal vajavad uimastitarbijad rohkem vabatahtlike organisatsioonide pakutavaid sotsiaalprogramme. Kõigis vanglates peaksid olema tugigrupid anonüümsetele alkohoolikutele ja uimastisõitlastele. Samuti on vaja välja arendada spetsiaalne uimastirehabilitatsiooni programm. Oluline on arendada koostööd vanglate ja vabanenutele rehabilitatsiooniteenust pakkuvate institutsioonide vahel, kindlustamaks jätkamine loobumistegevustega ka pärast vabanemist (Justiitsministeerium 2005). Vanglatöötajad märgivad, et sõitlased vajavad asendusravi, järk-järgulist loobumist ja narkovaba osakonda (Liilia Lõhmus, 2004).

Praegusel hetkel pakuvad Eesti vanglates kinnipeetavatele võitluses uimastitega abi peajasjalikult vabatahtlikud ennetus- ja rehabilitatsioonorganisatsioonid. Reaalselt uimasti preventatsiooniga tegelevaid vanglasiseseid osakondi on hetkel kaks - 2002. aasta oktoobris loodud Viljandi Vanglas alko-narkovaba osakond ning Tartu Vanglas viimase aasta jooksul tegutsenud tervislikke eluviise edendav joovastivaba osakond .

Peamiste eesmärkidena toovad nii põhja- kui ka läänenaabrid selliste osakondade puhul välja kinnipeetavate elukvaliteedi tõusu, ühiskonna üldise turvalisuse suurendamise,

uimastite tarbimise vähendamise vanglas, elutingimuste parandamise kinnipidamisasutustes ning vangla elukeskkonna kvaliteedi kaitsmise. Nende ülesehituse peamiseks aluseks on igakülgne toetus kinnipeetavate motiveeritusele vabaneda narkootikumidest - Uimastivaba elu nii vanglas, kui ka pärast vabanemist!

Tartu vangla joovastivaba osakond

Üldised andmed

Tartu vangla joovastivaba osakond avati 1. mail 2006. aastal, kui süüdimõistetute eluhoone 3. sektorisse paigutati 8 sõltuvusprobleemiga kinnipeetavat, kes olid projektis osalemiseks soovi avaldanud. Programmi arvatud kinnipeetavate eluruumid paiknevad elusektori lõpuosas. Sektori eesmistes kambrites paiknevad soodustusena väljas pool vanglat tööl käivad kinnipeetavad, kes tööpäevadel viibivad valdavalt väljas pool vanglat. Joovastivaba osakonna erinevate programmide läbiviimiseks kasutatakse sotsiaalosakonnas just selle tarbeks sisustatud ja varustatud grupitöö ruume. Kinnipeetavatega tegelevad vahetult 2 kontaktisikut, psühholoog, sotsiaaltöötaja ja huvijuht, kes kõik on saanud vastavasisulise koolituse.

Joovastivaba osakonna eesmärk on formuleeritud järgnevalt: „**Motiveeritud, end muuta soovivate ja joovastavate ainete (alkohol, tubakas, narkootikumid, medikamendid jms) tarvitamisest loobunud kinnipeetavate resotsialiseerimine ühiskonda ning suunamine tervislikele eluviisidele**“.

Vastuvõtt joovastivabasse osakonda toimub pärast seda kui kinnipeetava poolt esitatud taotluse (vt. lisa 1) on läbivaadanud joovastivaba osakonna otsustusgrupp, kuhu kuuluvad 2 kontaktisikut, psühholoog, julgeolekuosakonna peaspetsialist, meditsiinosakonna juhataja ning sotsiaaltöötaja. Otsus langetatakse konsensusena, kuid enne kinnipeetava osakonda arvamist vestlevad psühholoog ja kontaktisik igapäeva neist individuaalselt selgitamaks vahetu vestluse abil välja isiku tegelikku motiveerituse ning osakonda tulemise ajendid.

Kui otsustatakse, et kinnipeetav on sobiv programmis osalema, paigutatakse ta süüdimõistetute eluhoone 3. sektsiooni, kuid ei lülitata vahetult läbiviidavatesse programmidesse. Umbes 2-3 nädala pikkuse perioodi jooksul toimub n.ö kohanemis- või aklimatiseerumisprotsess, mille jooksul on kinnipeetaval võimalus lähemalt tutvuda joovastivaba osakonna eluolu, korralduse, tingimuste ja eesmärkidega. Samuti on temaga edaspidi tegelevatel ametnikel võimalus saada parem ülevaade isikust, kellega nad end järgneva poole aasta pikkuse perioodi jooksul tihedalt seovad. Kui tulemused on osutunud positiivseteks, allkirjastatakse kinnipeetava poolt kokkulepe (vt. lisa 2), mis sätestab tema edasise programmis osalemise parameetrid juba konkreetsemalt.

Tartu vangala erinevate üksuste roll joovastivaba osakonna funktsioneerimises

1. Julgeolekuosakond:
 - a) Hindab kinnipeetava JVO-sse paigutamise riske
 - b) Teostab ümberpaigutusi JVO-siseselt
 - c) Vajaduse tekkimisel elimineerib “segajad”

2. Meditsiiniosakond:
 - a) Määratleb kinnipeetava tegeliku sõltuvuse
 - b) Osutab kiiret isiklikku abi
 - c) Teostab vajalikud meditsiinilised protseduurid (proovid, analüüsid jms.)
 - d) Vajadusel temaatilised loengud

3. Sotsiaalosakond:
 - a) Nõustamine oma eriala raames
 - b) Vajadusel koos huvijuhiga “Vihajuhtimine”

4. Psühholoog:
 - a) Individuaalne nõustamine
 - b) “Eluviisi treening”
 - c) “Kas kõik on kontrolli all”
 - d) Kontaktisikute suunamine

5. Kontaktisik:
 - a) Igapäevane vahetu töö “kliendiga”
 - b) Temaatilised vestlusringid
 - c) Programm “Sotsiaalsed toimetulekuoskused”

- d) Individuaalne töö
- e) Kiire “kontakt” erinevate osakondadega (kaasaarvatud kinnipeetavate kohale toimetamine)
- f) Kinnipeetavate „vaba“ -aja sisustamine
- g) Enese pidev täiendamine

Hetkeseis

Esimesed kinnipeetavad, kelle kaasabil osakond rajati ning kelle peal „katsetati“ võimalikke teraapiaid ja tegelusi, on programmist väljunud. Siiski on nendega säilinud tihe kontakt kuna nad asuvad samas seksioonis. Programmiga on aasta jooksul liitunud 4 kinnipeetavat, kes jätkavad hetkel läbiviidavates programmides osalemist ning märtsi kuus lisandus veel 6 kinnipeetavat, kes lülitusid aktiivselt tegevusse alates aprilli kuust. Seega osaleb Tartu vangla joovastivaba osakonna programmides hetkel aktiivselt 10 kinnipeetavat.

Programmi läbinud 4 kinnipeetavat, kes on hetkel paigutatud sama sektori teistesse kambritesse, toimivad teatud mõttes mentoritena uutele osalejatele. Kõigil neil avaneb võimalus, kas enne tähtaegseks vabanemiseks või väljapoole vanglat tööle saamiseks veel käesoleval aastal. Kuni tööle saamiseni võivad nad osa võtta joovastivaba osakonna igapäevategevustest (lisa spordisaal, filmivaatamine, raamatukogu), kuid kohustust teraapilistes programmides osaleda neil enam ei lasu.

Aprilli kuust käivitus kõigi programmis otseselt osalejate (nii uute kui vanade) jaoks „Vihajuhtimise“ kursus sotsiaaltöötaja ja huvijuhi käe all. Pärast kursuse läbimist võtab teatepulgale üle esimene vanglaväline organisatsioon, kes oli valmis joovastivaba osakonda omapoolsete programmidega toetama – Convictus. Samuti on kriminaalhooldajad andnud oma nõusoleku pidada temaatilisi loenguid vabanemisjärgsete võimaluste teemadel.

Oma tavapärase lühendi JVO on osakond kokku võtnud motoga „**Julge Väljapääsu Otsida**“.

UURIMUS

Võtmeküsimus nr 1: Kas joovastavate ainetega preventiivseks tegelemiseks Tartu vanglas oli vajalik luua seal eraldi struktuuriüksus - osakond?

Konkreetne seisukoht

PSI: Valdav enamus vastanutest (10) oli kindlalt veendunud vastavasisulise osakonna vajalikkuses. Vaid 2 vastajat olid veendumusel, et kuna probleem iseenesest on nii laiaulatuslik, siis ei ole sellise osakonna loomisel erilist mõtet. Negativistlikku seisukohta ilmestas hästi ühe ametniku arvamus: „*Ei ole vaja, sest selliseid kinnipeetavaid on sadu, kes vajaksid erilist tähelepanu.*“

SI: Struktureeritud intervjuudes avaldasid kinni peetavad isikud samuti vankumatut poolehoidu joovastivaba osakonna vajalikkusele. Üle poole vastanutest oli veendunud, et tegu on äärmiselt vajaliku ettevõtmisega. Ametnike seisukohad olid üsna sarnased, peale ühe erandi, kes leidis, et vastavasisulise eraldi osakonna loomine on vähe vajalik.

Kokkuvõte

Valdavalt on nii ametnikud kui ka kinnipeetavad veendunud, et uimastivabade osakondade loomine vanglates on kasulik ja perspektiivikas nähtus. Leiti, et tõsimeelsel, motiveeritud kinni peetaval isikul, kel on probleeme joovastitega, on oluliselt kergem tegeleda oma sõltuvusprobleemiga ja jääda „puhtaks“ eraldi struktuuriüksuses. Kohas, kus ei pea kartma eelarvamusi, halvustavat suhtumist, parastamist, kus ei pea kartma „läbi kukkumist“ ning kus saadakse abi ja õppust ka teiste vigadest.

Suurus ja võimalused

PSI: Selles osas ulatusid arvamused „seinast seinä“, jättes võimaluse edasisteks aruteludeks. Siiski olid pooled vastanutest (6) veendunud, et edukalt tegutseda saab vaid väiksema grupiga, mis koosneb umbes 10 „kliendist“. Arvamusavaldustest jooksis läbi ka 22 või 44 kinnipeetavat kui ka narkovaba vangla tervikuna. Valdavalt olid seisukohad kujunenud informatsiooni põhjal, mida omati välisriikides toimivate samasisuliste üksustetegevuse kohta. Ka hinnang enda eeldatavale panusele (lisakoorem) ja toimetuleku võimele ning varasem samalaadne kogemus mängisid vastustes tähtsat rolli. („*Kui neid on üle 12, siis ei saa juttugi olla mingist grupitööst või eeldatavast sünergiast.*“). Lahknevuse arvamustes kujundasid reaalne arhitektuuriline olukord ja tehnilised võimalused, mida Tartu Vangla pakub. Samuti erinesid arvamused selles osas „kas üldse?“ ja „mida siis?“ teha saaks. Näiteks ei suutnud väikese eraldatud grupi pooldajad Tartu vangla arhitektuuripõhiselt osutada ühelegi realselt sobivale ruumile nii väikese kinnipeetavate grupi täielikuks eraldamiseks nii, et tagatud oleksid kõik ettenähtud elutingimused. Samal ajal sai just eelmainitud arhitektuuri eripära suurema osalejategrupi pooldajaile tõsiseks poolt argumendiks.

SI: Enamus vastanutest oli veendunud, et 10 osalejat oleks kõige sobivam variant. Ometi avaldasid kinnipeetavad arvamust, et vajaliku personali olemasolul võiks Tartu vanglas üks terve sektor (e 44 kohta) olla eraldatud sõltuvusprobleemidega tegeleda soovivate kinnipeetavate tarbeks. Ametnikud seevastu leidsid, et kui personali jätkuks, siis võiks ka kogu kinnipidamisasutus võiks joovastivaba.

Kokkuvõte

Kuigi vajaliku personali ja klientuuri olemasolul võiks kogu vangla olla aktiivselt hõivatud uimasti ennetuslike programmidega, jäid üksikisikutena nii kinnipeetavad kui ka ametnikud seisukohale, et 10-12 inimest oleks optimaalne variant, mille puhul nad ise sooviksid veel olla programmiga seotud ja selles kaasa lüüa.

Millist materiaalist ressursi oleks vaja osakonna sisustamiseks?

PSI: Kinnipeetavate arvates on hetkeseis juba niigi parem kui muudes vangla osakondades, kuna seda võimaldab ka vangistusseadus. Puudust tuntakse rohkem n.ö

„mugavuskaupadest“. Personali puhul on täheldatavad selged erimeelsused juba soetatud inventari kasutusele võtmise lubamises. On neid, kes ei poolda mitte mingite soetatud varade kasutusele võtmist eraldatud osakonna puudumise tõttu. Aga ka neid, kes tunnustavad, et mõningate asjade rakenduses hoidmine on otstarbekam, selle asemel, et soetatud varasid täiesti eesmärgipäratult ladustada „kusagil spordisaali inventarilaos“.

SI: Kindla „poolt-sõna“ sai nii kinnipeetavate kui ametnike käest sporditarvete kasutusele võtmine tervislikku eluviisi edendamise vahendina. Ülejäänud esemete puhul jäi ainsana domineerima veel vaid kinnipeetavate endi soov omada privaatsuse huvides kambri akna ees kardinaid.

Kokkuvõte

Kuna Tartu vanglas ei ole joovastivaba osakonna klientide puhul tegu teistest kinnipeetavatest täielikult eraldatud grupiga (kuid algselt kavandati materiaalne baas just sellise perspektiiviga), siis on just ametnike seas tuntavaid erimeelsusi selle suhtes - milliseid asju kinnipeetavate igapäevasesse kasutusse lubada. Arvamused kõiguvad „mitte millestki - kõigeni. Erandina olid spordivahendite kasutusele võtu suhtes ühel meelel kõik vastanud.

Kas reaalne olukord 1 aasta hiljem vastab teie poolt algselt oodatule/loodetule?

PSI: Vastamisel jagunesid ametnikud ja kinnipeetavad selgelt kahte leeri. Kui kinnipeetavad andsid peamiselt positiivseid hinnanguid ning tegid seda just osakonna ideelisest seisukohast lähtudes, siis ametnikud olid peaaegselt keskendunud „materiaalsetest“ puudustest tulenevatele piduritele ja takistustele. („*See ei ole see osakond, mida me tahtsime!*“) Kinnipeetavad tõid välja positiivse kogemuse, asjadele teisiti vaatamise ja võimaluse endaga tööd teha. Ametnike vastustest jäi kõlama pettumus seoses algsete plaanide (lootuste) mittetäitumisega ning sellest tulenev ükskõiksus kogu ettevõtmise suhtes (peale kahe erandi).

SI: Hinnangud kujunesid järgnevalt:

	Kinnipeetavad	Ametnikud
0-25%	4	3
26-50%	3	7
51-75%		
76-100%	3	

(Kolm kinnipeetavat, kes andsid maksimum hinnangu olid ise joovastivaba osakonna programmi algusest lõpuni läbinud.)

Kokkuvõte

Kuna tegu on uudse üksusega Eesti vanglamaastikul tervikuna ning enamusel vastajatest on asjaga seoses oma (isiklik) nägemus, siis jäi reaalsus valdava osa vastanute puhul allapoole 50% piiri. Kui kogu programmi läbinud kinnipeetavad (SI küsitletutest 3) jäid osakonnas toimuvaga väga rahule, siis ametnike puhul, kes olid „esimese ringi“ kaasa teinud, samasugust rahulolu ei täheldada saanud.

Võtmeküsimus 2: Kuidas on Tartu vangla joovastivabas osakonnas viibijate delinkventne käitumine seotud nende sõltuvusega?

Vangistuse üldine seos sõltuvusega

PSI: Kuigi valdavalt on nii kinnipeetavate, kui ametnike poolne arvamus, et „kliendi“ vangistuse ja sõltuvuse vahel *peab* olema otsene seos, tunnustati ka seda, et kui sõltlane on vangistatud mõne muu karistusseadustikus sätestatud paragrahvi alusel, peaks temalgi sõltuvuse korral olema võimalus osaleda joovastivaba osakonna programmis. Siin on erilise tähtsusega just meditsiiniosakonna töötaja informeeritus isiku tegelikest sõltuvusprobleemidest, kuna teistele ametnikele ei pruugi kinnipeetava reaalne sõltuvus teada olla.

SI: Kinnipeetavad on arvamisel, et võimalus peaks olema pakutud kõigile sõltlastele olenemata süü teo kvalifikatsioonist, mille eest ta karistust kannab. Ametnikud tõmbasid jätkuvalt seose karistatuse ja sõltuvuse vahele.

Kokkuvõte

Kinnipeetavad ja ametnikud olid valdavalt erinevatel seisukohtadel. Ametnike puhul oli näha lisakoormusest tulenevat jäikust, mille puhul jäi domineerima soov teha asi ära lihtsalt, kiiresti ja „kindla peale“. Seetõttu valitigi peamiseks näitajaks just otsene seos sõltuvuse ja vangistuse vahel, mille puhul jääks ära lisainformatsiooni hankimine.

Milliseid joovasteid on osalejad tarvitanud?

PSI: Valdav osa personalist peab osalejaid eelarvamuslikult vaid alkoholi sõltlasteks. Erandiks on meditsiinitöötaja, kes oma erialast tulenevalt on lähemalt kursis nende anamneesiga ning võimeline selle alusel osakonda soovijaid adekvaatsemalt hindama. Kinnipeetavad ise tunnustavad küll alkoholi ülekaalu, kuid kõlama jääb peaaesjalikult hoopis segatarvitamine, ka amfetamiin, GHB ning isegi kummiliim ja kingakreem.

SI: Võrdselt mainiti segatarvitamist ja alkoholi, kolmandale kohale jäi amfetamiin ja neile järgnesid muud narkootikumid ja joovastid.

Kokkuvõte

Siin tuleb välja just osakonna nimetuse valiku otstarbekohasus. Peamised märksõnad eelneva tarvitamise kohta on segatarvitamine ja alkohol, mida annab tuua ühise nimetaja – „joovastid“ – alla. Kui amfetamiini tarvitamist sai välja tuua veel mitme osaleja puhul, siis muud joovastid ja narkootikumid jäid iseloomustama vaid üksikisikuid.

Seos sõltuvuse ja osakonnas viibimise vahel.

PSI: Valdavalt on osakonda tulijate vangistus siiski seotud sõltuvusprobleemiga. Segatarvitajate ja uimastitarvitajate puhul esineb aga ka situatioone, kus nende süüdimõistmine ja vangistus ei tulene otseselt nende sõltuvusprobleemist. Nii näiteks sattus uimastisõltlane vanglasse joores juhtimise tõttu ning segatarvitaja tabati varguselt. Personal näeks üldjuhul targu, et seosed oleksid selgelt piiritletud (sõltuvus = vangistus = joovastivaba osakond). Avaldati ka arvamust, et **kõigile** kinnipeetavatele, kes soovivad sõltuvusprobleemiga tegeleda peab olema vähemalt pakutud võimalus seda teha.

SI: Enamus vastanutest leidis, et sõltuvus ei peaks olema ainus osakonda pääsemise kriteerium. Ka kuritarvitajad võiksid saada võimaluse tegeleda oma probleemidega enne veel kui sellel on letaalsed tagajärjed.

Kokkuvõte

Nii kinnipeetavad kui ka ametnikud olid selle küsimuse puhul valdavalt ühte meelt, et juba joovastavatest ainetest tulenevate probleemidega inimesed, mitte ainult „paadunud“ sõltlased peaksid sama võimaluse midagi oma elus muuta. Selles kontekstis nähti joovastivaba osakonda ühe võimalusena sellel teel.

Võtmeküsimus 3: Mis motiveeris/motiveerib antud projektis osalema nii kinnipeetavaid kui personali?

Millised on peamised motivaatorid kinnipeetava osakonda tulemisel (olustikulised/isiklikud)?

PSI: Olustikulisi aspekte hinnates olid nii ametnikud kui ka kinnipeetavad ühel meelel, et joovastivaba osakond pakub kinnipeetavatele reaalselt abi uue elu alustamiseks, võimalusi lahenduse leidmiseks, aitab tegeleda oma vigadega ning õpetab teda ühiskonnas toime tulema. Osakonna mõningane eraldatus, soodustused spordiga tegelemisel ja vabaaja veetmisel leidsid samuti äramärkimist. Kinnipeetavad tõstsid motivaatorina esile ka rohkema tähelepanu, järjepideva suhtlemise ja eesmärgipärase tegelemise. Mainiti veel rahulolu saavutatu kogemisel ning rohkema tunnustuse saamine.

Isiklike aspektide puhul oli lahkavamus isegi kinnipeetavate endi seas. Kuigi üldiselt tunnustati pakilist vajadust sõltuvusprobleemidega tegeleda oli domineeriv (ja tihti ka spontaanne) – **ennetähtaegne vabanemine**. Ametnike puhul oli arvamus siiski valdavalt sõltuvusprobleemidega seotud ehk siis peamise ajendina eeldati kinnipeetava soovi vabaneda sõltuvusest või siis vähemalt sellega intensiivsemalt tegeleda.

SI-st välja tulnud **olustikulised** motivaatorid jagunesid järgnevalt:

Kinnipeetavad	Ametnikud
võimalus leida lahendusi	võimalus tegeleda oma vigadega
võimalus alustada uut elu	võimalus õppida ühiskonnas toime tulema
võimalus tegeleda oma vigadega	võimalus alustada uut elu
võimalus õppida ühiskonnas toime tulema	võimalus leida lahendusi
rohkem suhtlemist	rohkem tunnustust
rohkem tunnustust	rohkem suhtlemist

SI-st välja tulnud **isiklikud** motivaatorid jagunesid järgnevalt:

Kinnipeetavad	Ametnikud
soov vabaneda sõltuvusest, ETV	ennetähtaegne vabanemine
soov rohkem tegeleda sõltuvus - problemaatikaga	soov vabaneda sõltuvusest
kaaslaste soovitus	kaaslaste soovitus
	soov rohkem tegeleda sõltuvus- problemaatikaga

Kokkuvõte

Nii ametnike kui kinnipeetavate meelest pakub joovastivaba osakond erinevaid võimalusi ja lahendusi sõltuvusprobleemidega tegelemisel ning jagab sobivaid oskusi ning tehnikaid edaspidiseks toimetulekuks. Isikliku aspektina oli küll tähtis soov sõltuvusest vabaneda, kuid just kinnipeetavatele olulise aspektina nähti programmis ka ennetähtaegse vabanemise lisagarantiid

Millised on peamised motivaatorid ametniku osakonnas töötamisel (olustikulised/isiklikud)?

PSI: Kinnipeetavad ei leidnud mingeid märkimisväärseid olustikulisi erinevusi ametnike töös joovastivabas osakonnas, mis peaks motiveerima seal töötavaid ametnikke rohkem kui

muude sektiioonide omasid. Ametnike puhul olid olustikulised faktorid peaasjalikult seotud esialgsete ootuste täitumisega (mittetäitumisega) ning seetõttu olid erinevad ametnikud ka erinevatel seisukohtadel. Mainiti uusi väljakutseid, lootust, et „*äkki makstakse lisaraha*“, väikest gruppi ja huvitavat tööd, aga ka täielikku motivaatorite puudust.

Kinnipeetavate domineeriv seisukoht on see, et isiklikust aspektist osalevad ametnikud valdavalt käsukorras, mis on ka mõningate ametnike enda seisukoht. Ametnike motivatsiooni langus, või selle puudumine, on seotud lootuste mittetäitumisega (*„Motivaatsioon hetkel täiesti puudub, kuna osakond ei ole see, mida lootsime algul luua ning, puudub vajalik kontingent.“*). Samas on ka positiivset lähenemist – uued väljakutsed, koolitus, sportlik hasart näha, mis sellest saab, kuid seda peaasjalikult vaid aktiivsete osalejate või aruandekohuslike isikute hulgas.

SI: Tähtsaimate olustikuliste motivaatoritena mõlema grupi arvates toimivad ametnike puhul uue väljakutse otsimine ning võimalus teha tööd väikese grupiga. Vähem tähtsateks mõjuteguriteks on (petlik) lootus saada lisatasu ning teha huvitavat tööd. Kui kinnipeetavad olid veendunud, et olustikulistest motivaatoritest ei peaks ühelgi ametnikul puudu tulema, siis vanglaametnike seas esines ka vihjeid motivatsiooni puudumisele.

Isiklike motivaatoritena jäi kõlama veendumus, et ametnikku motiveerivad saadavad koolitused ja uued väljakutsed ning tagasihoidlikult, kuid kindlalt on üheks tähtsamaks motivaatoriks ka ülemuse käsk.

Kokkuvõte

Ametnike tähtsaim motivaator on seega uus väljakutse, millegi sellise loomisel, mida polnud võimalik kusagilt üks-üheselt kopeerida. Saadavad koolitused ja ülemuste käsk jäid samuti domineerima. Osakonna tegemisest vaid harva osavõtavad või siis sellest distantseerunud isikud tunnistasid igasuguse motivatsiooni puudumist seoses joovastivabas osakonnas tehtavaga.

Millest tuntakse eriti puudust?

PSI: Kui kinnipeetavate puhul jätta kõrvale paratamatu iha suurema vabaduse järele, siis on enamik neist olemasolevate tingimustega vägagi rahul. Puudusele viitavate märksõnadena võiks nende puhul välja tuua suurema eraldatuse ning võimaluse tööl käia, kuid üldiselt erilisi motivatsioonikahandajaid ei leitud. Ametnike puhul on valdav aja nappus ja soov saada lisatasu täiendavate töökohustuste täitmise eest. Igatsuse allikatena mainitakse ka koolitusi, ühtset meeskonda ja töökoormuse ühtlustamist.

SI: Kinnipeetavate puhul jäid peamised faktorid samaks nagu PSI puhul. Kuigi nende aja sisustamiseks on loodud erinevaid teraapiaväliseid võimalusi, sooviksid nad siiski kasutada oma vaba aega pigem töөлkäimiseks. Ka mainitakse taas kord olmemugavusi. Ametnikud on valdavalt nõus, et osakonna kinnipeetavate mõningane tööhõive võiks aidata kaasa selle eesmärkide edukamale täitmisele.

Seoses ametnikega kõlas otsekui appi-karjena sõna – „aeg“, mis saavutas kompromissitu esikoha. Puudust tunti ka tunnustusest ning mainiti puudujääke meeskonnatöös.

Kokkuvõte

Kinnipeetavad tunnevad puudust töövõimalustest ja vähesel määral ka eraldatusest, kuid on olukorraga üldiselt rahul. Ametnike peamisteks muredeks on suurenenud töökoormus, ajanappus ja meeskonnatöö puudumine.

Võtmeküsimus 4: Milliseid rehabilitatsioonile suunatud programme viiakse läbi joovastivabas osakonnas?

Kuidas hindavad läbiviidavaid programme osalejad (kinnipeetavad, läbiviijad)?

PSI: Hetkel läbiviidavate programmide tähtsustamise pingerida ametnike ja kinnipeetavate isikliku arvamuse seisukohalt kujunes järgmiseks: 1. Eluviisitreening, 2. Sotsiaalsete oskuste treening, 3. Viha juhtimine, 4. Kontaktisikute vestlusring, 5. Lisa spordisaal, 6. Filmide vaatamine. Väärtustati grupitöö järgseid individuaalkohtumisi. Hinnang anti peaaesjalikult senise kogemuse pinnalt ja selle põhjal, millist kasu eeldati

konkreetselt programmilt tuleviku perspektiivi arvestades. Oodati juurde ka programme väljastpoolt – CONVICTUS, kriminaalhooldajad, AA.

SI:

Kinnipeetavad	Ametnikud
Eluviisitreening	Eluviisitreening
Sotsiaalsed toimetulekuoskused	Sotsiaalsed toimetulekuoskused
Uimastiteemaline vestlusring	Uimastiteemaline vestlusring
liskasportimise võimalused	Viha juhtimine
Viha juhtimine	liskasportimise võimalused
filmi vaatamine	filmi vaatamine

Hinnangute andmisel tuginesid kinnipeetavad peasjalikult oma hinnangutele grupijuhtide pädevuse kohta ning lootustele seoses tulevikuga. Ametnikud hindasid programme esmajärjekorras just varasematest samalaadsetest kogemustest lähtuvalt.

Kokkuvõte

Tähtsamate läbiviidavate programmide osas olid nii ametnikud kui ka kinnipeetavad ühel meelel kuigi leidsid, et tõelise tulemuslikkuse hindamise ainus reaalne faktor on tegelikult aeg e kinnipeetavate poolt vabaduses veedetud aeg.

Võtmeküsimus 5: Kas ja kuidas on muutunud joovastivaba osakonna „klientide“/ personali tavapärased rollid ja hoiakud?

Vanglaametniku roll?

PSI: Kinnipeetavate poolne üldine arvamus on, et tavapärased rollid pole eriti muutunud, kuigi kontaktisiku puhul täheldatakse rohkemat ja teistsugust tegelemist. Personali poole pealt täheldatakse taas kord isiklikust seisukohast lähtuvat ajanappust või siis nende puhul, kes on distantseerunud paistab silma suutmatus asjale üldse adekvaatset hinnangut anda. Domineerima jääb peamiselt kontaktisiku ja psühholoogi suurem töökoormus ning just kontaktisiku tavapärasest laiem amplituuda kinnipeetavatega tegelemisel.

SI: Kinnitas, et muutunud on esmalt just kontaktisiku roll vangistuse eesmärkide täideviimisel ning mõningal määral on toimunud muutusi ka psühholoogi ja sotsiaaltöötaja töökorralduses. Otseselt seotud isikutest meediku ja julgeolekutöötaja roll ei ole sisulist muutust läbi teinud.

Kokkuvõte

Nii ametnikud kui ka kinnipeetavad olid üksmeeles selles, et kõige rohkem on muutunud kontaktisiku roll, kes sarnanevat nüüd rohkem sotsiaaltöötaja kui vanglaametnikuga. Samuti on mõningal määral muutunud joovastivabas osakonnas viibijate jaoks psühholoogi ja sotsiaaltöötaja roll, kuna läbi viidavate grupitööde tulemusena õpivad nad teineteist tundma uute lähenemisenurkade alt ja saavad tavapärasest sagedamini kokku.

Kinnipeetava roll?

PSI: Arvamused seinast seina nii ametnike kui kinnipeetavate seas. Alates „status quo“ -st kuni selleni, et osalejad on seaduskuulekamad ning seetõttu teistele eeskujuks. Sinna vahele mahuvad sellised iseloomustavad suurused nagu aktiivsus ja ausus, tekkinud soov ennast muuta, teiste kadedus aga ka täielik passiivsus.

SI: Mõlemas grupis jäi domineerima veendumus, et joovastivaba osakonna kinnipeetavad on eeskujulikuma käitumisega ja seaduskuulekamad. Selle peamise põhjusena toodi välja tungiv isiklik soov muutuda.

Kokkuvõte

Kinnipeetavad ja ametnikud täheldavad tähtsaima faktorina seda, et programmides osalejad on tunduvalt eeskujulikuma käitumisega ning seaduskuulekamad kui nn „keskmine“ kinnipeetav.

Võtmeküsimus 6: Milliseid abivahendeid oleks vaja säilitamaks projekti jätkusuutlikus ja võimalikult efektiivne eesmärkide täitmine?

Mida vajaksid kinnipeetavad?

PSI: Kinnipeetavad ei osanud valdavalt midagi konstruktiivset juba olemasolevale lisada. Näüanssidena võis välja tuua olmemugavuste suurendamise (pehmeid toole ja vaipu). Muidu oli üldine seisukoht, et asi peaks samas vaimus jätkuma. Ka avaldati arvamust, et programm võiks kauem kesta neile, kelle puhul sellist vajadust on märganud. Kaasata soovitati ka vanglaväliseid organisatsioone, nii et kinnipeetaval oleks peale vabanemist võimalikke kontakte, kelle poole vajadusel pöörduda.

SI:

Kinnipeetavad	Ametnikud
rohkem kodususi (vaibad, kardinad jne)	vanglavälise organisatsioonide kaasamine programmidesse
kauem kestav programm	kauem kestav programm
vanglavälise organisatsioonide kaasamine programmidesse	rohkem kodususi (vaibad, kardinad jne)

Kokkuvõte

Kinnipeetavad on valdavalt rahul osakonnas läbiviidavate programmide ning teraapiliste lähenemistega ning sooviksid pigem näha rohkem kodususi. Ametnikud soovivad näevad vanglaväliseid vastavasisulisi organisatsioone mõningase päästerõngana kinnipeetavatele pakutavate lahenduste ja võimaluste mitmekesistamisel.

Mida vajab personal?

PSI: Leiti, et tuleb toetada igati selle osakonna eksisteerimist nii vaimselt kui ka majanduslikult, rahaliselt (ka otse läbiviijatele). Jätakuvalt koolitust. Tunnustati vajadust määrata konkreetseid isikud, kes selle osakonnaga ainult tegelevadki. Samuti peeti ülimalt

oluliseks olemasolevate spetsialistide koormuse kooskõlla viimist töö spetsiifikaga s.o muu töökoormuse vähendamine proportsionaalselt erialase kompetentsuse ja sekkumise keerukuse kasvuga - mis loob eeldused programmi efektiivsuse tõusuks. Soovitusena: „Juhtkond peaks nn prioriteetid enda jaoks lahti mõtestama, et mida see siis tegelikult tähenda, ja mis on selle asja eesmärk, kas ministeeriumi käsku laitmatult täita või ka ise mõelda asja tuuma üle.“

SI:

Kinnipeetavad	Ametnikud
raha	töökoormuse ühtlustamine
koolitused	koolitused
töökoormuse ühtlustamine	raha
tunnustus	tunnustus

Kokkuvõte

Kinnipeetavate arvates oleks just raha see, mis ametnikke kõige enam motiveeriks. Ametnikud ise tundsid kõige enam puudust ajast, mida neile lisakohustuste tõttu kipub napima ning mis omakorda ei luba tööle vajalikul määral keskenduda.

Võtmeküsimus nr 7: Millised oleksid kinnipeetavate verstepostid pärast joovastivaba osakonna programmi läbimist?

PSI: Valdavalt domineeriv seisukoht oli, et kinnipeetavad võiksid joovastivabast osakonnast vabaneda, kuid see kärbiks paljuski osakonda vastuvõetavate sobivate isikute arvu. Valiku suurendajana nähakse võimalust jääda edaspidi eraldatud osakonda, hakata käima tööl väljaspool vanglat või suunduda avavanglasse. Ka võiks programmi läbimine olla toetav tegur ennetähtaegsel vabanemisel kriminaalhooldaja käe alla, et jätkata alustatud ka vabaduses.

SI: Vanglaametnikud näeksid heameelega, et kinnipeetavad vabaneksid pärast programmi läbimist kriminaalhoolduse alla. Kinnipeetavad ise sooviksid peaausjalikult lihtsalt vabaneda, kuid on ka kriminaalhoolduse poolt.

Kokkuvõte

Vabanemine kriminaalhooldajate käe alla, kes on pädevad vajadusel jätkama kinnipeetavatega joovastivabas osakonnas alustatud, tundus nii ametnikele kui ka kinnipeetavatele olevat kõige optimaalsem lahendus.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Võtmeküsimus 1: Kas joovastavate ainetega preventiivseks tegelemiseks vanglas on vajalik luua seal eraldi struktuuriüksus – osakond ja kas see vastab selles osalejate ootustele?

Valdav osa uurimuses osalenud ametnikke ja kinnipeetavaid on veendunud, selles et uimastivabade osakondade loomine Eesti vanglates (ka Tartu Vanglas) on igati õigustatud ja perspektiivine ettevõtmine. Ühiselt leiti, et tõsimeelsel ja motiveeritud kinni peetaval isikul, kellel on probleeme uimastitega, on just spetsiaalselt kohandatud struktuuriüksuses oluliselt kergem tegeleda oma sõltuvusprobleemidega ning jääda „puhtaks“. Üksus, kus kinnipeetav ei pea kartma eelarvamusi, halvustavat suhtumist, parastamist ja „läbi kukkumist“ ning kus tal on võimalik saada vajalikku abi ning õppida ka teiste vigadest, peaks vastanute arvates kuuluma „raudselt“ iga vangla juurde.

Kuigi vajaliku personali ja klientuuri olemasolul ehk ideaal tingimustes võiks uimastivaba olla kogu vangla, jäid nii kinnipeetavad kui ka ametnikud üksikisikutena seisukohale, et 10-12 inimest võiks olla optimaalne osalejate hulk. Need oleksid isikud, kellele on suunatud meditsiinilised, toimetulekuoskuste- ja sotsiaalharidusprogrammid. Olulisele kohale seati karske maailmavaate poole püüdlevate isikute väikeses grupis tekkiv toetav sisekliima, sünergia, mis oleks suurte gruppide puhul kahjuks välistatud.

Kuna Tartu Vanglas ei ole joovastivaba osakonna klientide puhul hetkel siiski tegu teistest kinnipeetavatest täielikult eraldatud grupiga (mis osutus arhitektuuriliselt komplitseerituks ja kulukakas), kuid algselt muretseti sisustus- ja muu inventaar just sellise perspektiiviga, siis on erinevate ametnike seas tugevaid lahkavusi selle suhtes, millist inventari kinnipeetavate igapäevasesse kasutusse lubada. Arvamused kõiguvad „mitte-millestki kõigeni“. Erandiks on spordivahendite (velo- ja sõudeergomeetrid), mille kasutamises tervislike eluviiside edendamise vahendina on kõik vastanud ühel meelel. Hetkel on kinnipeetavate käsutusse lisaks sporditarvetele, väike raamatukogu, mis koosneb valdavalt

teatmeteostest ning mõningad käsitöö- ja kunstivahendid. Samuti on soetatud inventariga sisustatud grupitöö ruumid sotsiaalosakonnas, kuhu on paigutatud tugitoolid ja lauad, televiisor ning grupitöös kasutamiseks mõeldud videokaamera.

Hoolimata tehtud pingutustest ja saavutatust tunnevad valdavalt ametnikud, et üritus ei ole nende ootusi täitnud. Peaaegu igal vastajal oli osakonda rajama asudes oma isiklik nägemus, mis tugines valdavalt edumeelsete välisriikide kogemusele. Neilt „kõrgustelt“ vaadates jäi subjektiivne reaalsus seoses joovastivaba osakonnaga allapoole 50% piiri. Samas olid kõik programmi algusest lõpuni läbinud kinnipeetavad osakonnas toiminuga väga rahul ning soovitasid selles osalemist teistelegi.

Võtmeküsimus 2: Kuidas on joovastivabas osakonnas viibijate delinkventne käitumine seotud nende sõltuvusega?

Kinnipeetavad ja ametnikud olid seda teemat puudutades valdavalt erinevatel seisukohtadel. Ametnike puhul määratleti peamiseks valiku kriteeriumiks otsene seos kinnipeetava sõltuvuse ja tema vangistuse vahel. See seisukoht tagas iga ametniku poolse kergelt kontrollitava veendumuse, et tegu on sõltlasega. Põhjalikumal arutelul leidsid aga nii kinnipeetavad kui ametnikud, et kõik joovastavatest ainetest tulenevate probleemidega isikud, mitte ainult „paadunud“ sõltlased, peaksid saama „võimaluse midagi oma elus muuta“. Põhjapanev oli siinjuures psühholoogi seisukoht, et kuritarvitajaid ja sõltlasi pole sugugi kerge eristada ning nad kõik vajaksid võimalust soovikorral osaleda joovastivaba osakonna programmides.

Peamiste märksõnadena joovastivabas osakonnas viibijate eelneva joovastite tarvitamise kohta oleksid segatarvitamine, alkohol ja amfetamiin. Amfetamiini tarvitamist sagedasti või siis proovimist tunnistasid mitu osalejat. Muud joovastid (kummiliim ja kingakreem) ja narkootikumid (heroiin, GHB) jäid iseloomustama vaid üksikisikute erinevaid sõltuvusi.

Võtmeküsimus 3: Mis motiveeris/motiveerib antud projektis osalema nii kinnipeetavaid kui personali?

Kinnipeetavatele pakub joovastivaba osakond erinevaid (seni kasutamata) võimalusi ja lahendusi oma sõltuvusprobleemiga aktiivseks tegelemiseks. Selle kaudu on võimalus omandada sobivaid oskusi ning tehnikaid edaspidiseks (vabanemisjärgseks) toimetulekuks. Isikliku aspektina peeti sõltuvusprobleemidega tegelemisega samaväärseks motiveerijaks lootust pärast programmi läbimist enne tähtaegselt vanglast vabaneda. Joovastivabas osakonnas viibinud jättsid enne tähtaega vabastamise protsessidel kohtunikele soodsama mulje, kuna nende puhul oli selgelt näha, et sõltuvusprobleemist tulenevaid negatiivseid tagajärgi on analüüsitud ning astunud vajalike samme nendega tegelemiseks. Kinnipeetavad olid veendunud, et nende personaalset motivatsiooni aitaks suurendada võimalus osajaliselt tööga hõivatud olla ning see kui nad oleksid muudest kinnipeetavatest täielikult eraldatud.

Ametnike tähtsaimaks motivaatoriks peeti nagu ikka uut väljakutset sellise osakonna loomisel, mida polnud võimalik kelleltki üks-üheselt üle võtta vaid, mis tuli luua realselt eksisteerivates tingimustes ja olemasolevatele võimalustele tuginedes. Võimaldatud koolitused ja ülemuste käsk jäid samuti märkimisväärsete motivaatoritena domineerima. Peamisteks motivatsiooni kahandajateks ametnike seas peeti aja nappust ja meeskonnatöö vajakajäämisi.

Osakonna tegemisest vaid harva osavõtvad või siis sellest distantseerunud ametnikud tunnistasid igasuguse motivatsiooni puudumist seoses joovastivaba osakonnaga ning kinnitasid, et osalevad peaasjalikult just käsu korras.

Võtmeküsimus 4: Milliseid rehabilitatsioonile suunatud programme viiakse läbi joovastivabas osakonnas?

Läbiviidavate programmide tuumik: Eluviisitreening, Vihajuhtimine ja Sotsiaalsete toimetulekuoskuste programm, said kõik siira tunnustuse osaliseks. Samuti olid kinnipeetavad ja ametnikud ühel meelel, et läbiviidavate programmide tegeliku

tulemuslikkuse hindamise ainus reaalne faktor on tegelikult aeg – kinnipeetavate vabaduses veedetud aeg. Hinnangute andmisel programmide efektiivsusele tuginesid kinnipeetavad peaaugjalikult oma hinnangutele grupijuhtide pädevuse kohta ning personaalsetele lootustele tuleviku suhtes. Ametnikud hindasid programme esmajärjekorras just varasematest samalaadsetest kogemustest lähtuvalt.

Võtmeküsimus 5: Kas ja kuidas on muutunud joovastivaba osakonna „klientide“/personali tavapäraseid rollid ja hoiakud?

Nii ametnikud kui ka kinnipeetavad olid ühel meelel selles, et kõige rohkem on kogu projekti käigus muutunud kontaktisiku roll, kelle tööülesanded sarnanevat vastajate sõnul nüüd rohkem sotsiaaltöötaja kui vanglaametniku omadega. Kinnipeetavad mainisid, et kontaktisikud kuulavad ja suhtlevad nendega rohkem kui varem ning ametnikud töid välja kontaktisikute aktiivse osaluse sotsiaalprogrammide läbiviimises ja grupitöodes. Mõningal määral hinnati joovastivabas osakonnas viibijate poolt muutunuks ka psühholoogi ja sotsiaaltöötaja roll. Viimast eelkõige seetõttu, et kontakt nendega on tänu läbiviidavatele programmidele tavapärasest tihedam.

Kinnipeetavate puhul täheldati tähtsaima faktorina seda, et joovastivaba osakonna programmides osalejad on tunduvalt eeskujulikuma käitumisega ning seaduskuulekamad kui nn „keskmine“ kinnipeetav. Täheldati, et nende isiklikust motivatsioonist tulenev püüdlikkus avaldab mõju kogu nende käitumisele üldiselt.

Võtmeküsimus 6: Milliseid abivahendeid oleks vaja säilitamiseks projekti jätkusuutlikus ja võimalikult efektiivne eesmärkide täitmine?

Kinnipeetavad on valdavalt rahul osakonnas läbiviidavate programmide ning teraapiliste lähenemistega ning soovisid näha pigem rohkem kodususi – kardinaid, vaipu jms. Ametnikud soovisid näevad vanglaväliseid sarnase suunitlusega organisatsioone kui „päästerõngast“ kinnipeetavatele pakutavate lahenduste ja võimaluste mitmekesistamisel (ning samas ka oma töökoormuse vähendamisel) Kinnipeetavate eluolu mugavaks muutmisele ametnikud erilist rõhku ei paneks – „*Joovastivaba osakonna formaat on hoopis teistsugune.*“ Ühevõrra tähtsaks pidasid nii ametnikud kui ka kinnipeetavad seda, et

vajadusel ning võimalusel võiks joovastivabas osakonnas viibimine kesta kauem ning läbiviidavaid programme võiks olla rohkem.

Ametnike peamine motivaator oleks kinnipeetavate arvates nende rahaliste vahenditega toetamine. Ametnikud ise jätsid rahaküsimuse viisakalt tahaplaanile ning tundsid kõige enam puudust ajast, mida neile lisakohustuste tõttu kipub napima ning mis omakorda ei luba tööle vajalikul määral keskenduda. Seega nähti esmase ja peamise vajadusena just töökoormuse ühtlustamist ning tehtud töö eest piisava tunnustuse (ka rahalise) jagamist.

Võtmeküsimus7: Millised oleksid kinnipeetavate vahetud verstapostid pärast joovastivaba osakonna programmi läbimist?

Ennetähtaegne vabanemine kriminaalhooldajate käe alla, kes on pädevad vajadusel jätkama kinnipeetavatega joovastivabas osakonnas alustatud, oli nii ametnikele kui ka kinnipeetavate meelest kõige optimaalsem lahendus. See tagaks mõningase järelkontrolli juba nn „vabamates“ tingimustes, kus suurenenud võimaluste tõttu joovasteid hankida pannakse proovile nende otsus ainete tarvitamisest hoiduda. Kriminaalhooldaja käe all saaks anda hinnangu joovastivabas osakonnas läbiviidud programmide efektiivsusele realistlikumates oludes.

SOOVITUSED JA ARUTELU

Siin on kasutatud peaausjalikult fookusgrupipoolt antud hinnanguid ja ettepanekuid joovastivaba osakonna tõhususe ja jätkusuutlikuse tagamiseks.

Kuigi Tartu Vangla joovastivaba osakond lootis oma tegevust alusades uudse projektiga veidigi murda postkommunistliku vangilaagri kogemusega kinnipeetavate vahelisi „ponjaatieid“ (arusaamu), selgus aasta jooksul toimunud protsessi käigus, et palju suurem väljakutse on murda hoopis ametnike „ponjaatieid“ (jäiku hoiakuid) sellest, mismoodi tuleks ühes euroopalikus vanglas vangistuse eesmärke täide viia. Välisriikide kogemused väidavad, et selliste sektsioonide tööshoidmine on keeruline ülesanne ning vajab pidevat korrigeerimist ja tunnetuslikku sekkumist. See omakorda esitab ametnikele väljakutse lasta end vajadusel korrigeerida ning omandada tõhusaid sekkumistehnikaid.

Selgelt on näha, et joovastivaba osakonda Tartu Vanglas peetakse väga vajalikuks struktuuriüksuseks, kuid selle töös osalevad ametnikud peavad osakonna funktsioneerimiseks läbiviidavate programmidega tegelema oma igapäevase töö kõrvalt. Ülimalt olulise soovitusenanähti vajadust vaadata üle joovastivaba osakonna töösse reaalset panustavate isikute töökoormus ning seda vajadusel vähendada. Ühtlustamine peaks toimuma vähemalt nendel perioodidel kui ametnikud tegelevad klientidega tavapärasest intensiivsemalt (N. erinevate programmide-grupitööde ettevalmistamine ja läbiviimine).

Joovastivaba osakonna inspektor-kontaktisikute roll on programmi raames viidud hoopis teisele tasandile, kui seda näeb ette kontaktisiku ametijuhend. Nii mõnedki funktsioonid, mis varem olid juba loomuomaselt sotsiaaltöötajate pärusmaa, on selles osakonnas üle kantud kontaktisikute õlule. Kõige tõhusamalt toimivana (aga ka kõige aeganõudvamana) võib nende puhul välja tuua „Uimastiteemaliste vestlusringide“ ning „Sotsiaalsete toimetulekuoskuste programmi“ läbiviimise. Kuna erinevad programmid nõuavad ka grupitööjärgset individuaalset suhtlemist peab kontaktisik olema pidevas valmisolekus tegeleda vajadusel kinnipeetavate isiklike probleemidega lisaks oma igapäevasele tööle.

Sellistes tingimustes hakkabki toimima „inimliku ressursi faktor“, kus ajanappuse tõttu ei sudeta lõpuks keskenduda vajaliku põhjalikkusega ning sellest tulenevalt kannatab ka ettevõtmise tõhusus.

Hollandi kolleegide sõnul on ajajooksul nende vanglates püütud rakendada „sadu“ erinevaid narkoennetusprogramme, kuid ajaproovile on vastu pidanud vaid 8-10. See „raudvara“ leiab rakendust nende igapäevaöös sõltlastega ning neid on nad „Transition Facility“ programmi raames jaganud ka meie vanglatega. Nagu sissejuhatavas osas sai mainitud on joovastivaba osakonna puhul aga tegu meie kodumaise „omaloominguga“ ning vähemalt alguses, ei peaks siin piirduma vaid kolme programmi (Eluviisitreening, Vihajuhtimine ja Sotsiaalsete toimetulekuoskuste programm) jäiga rakendamisega. Pigem võiks alguses toimuda erinevate programmide sujuv asendamine ja protsessi käigus ka teiste sõltuvusprobleematikat käsitlevate programmidega katsetamine, nagu näiteks „Kõik on kontrolli all!?“ (Holland), Trimbose-programm (Holland), 12 sammu (Convictus) jms.

Programmide edukuses ja efektiivsuses on tähtis roll selles osalejate vahelise ühtsuse tajumisel – see omakorda tähendab pidevat suhtlemist. Suhtlemist, mitte ainult ametnike vahel vaid ka kinnipeetavaid kaasates ning nende motivatsiooni üles ehitades. Suurem keskendumine sõltuvusprobleemide lahendamisele, aitab kahandada võimalikku ohtu, et joovastivabasse osakonda tulemise peamiseks ajenditeks on „hea seltskond“ ning materiaalsed eelised, mida seal viibimine võimaldab. Kui sobivad kinnipeetavad on käinud läbi motivatsiooni kindlakstegemise „kadalipu“ ning selle edukalt läbinud, võivad ka mõningad lisa kodusused aidata nende motivatsiooni alal hoida. Kinnipeetavate puhul, kelle nõudmistes tõuseb esikohale materiaalsed asjade liigne taotlemine, peaks teostama kontrollvestluse selgitamiseks nende motiivide ja keskendumise muutumise põhjusi. Jätkuvalt peaks säilima võimalus koheselt eemaldada osakonnast isikud, kelle seal viibimine võib reaalselt kahjustada vajalikku kooskõla ning kahandada teiste osalejate motivatsiooni.

On meeldiv täheldada, et valdav osa projektis osalenud kinnipeetavatest on seadnud enda jaoks vaimsed kriteeriumid tähtsamale kohale mistahes materiaalistest soodustustest. Kuna kõik osalejad tähtsustasid erilisel peresidemete säilimist, jäi kitsaskohana õhku rippuma võimaluse puudumine suhelda n. telefoni teel välismaailmaga (eeskätt perekonnaga).

Hetkel pole osakonnas viibijatel võimalust osaleda palgaliste tööülesannete täitmisel ning seega puudub võimalus soetada endale vangla kaupluse vahendusel telefonikaarti. Ettepanekuna on kaalumisel (konkreetselt reglementeeritud) kontaktisiku telefonile helistamise võimalus väljast poolt vanglat peresidemete hoidmisega raames ning kinnipeetavate kindlustamine tööga, mis ei segaks läbiviidavaid programme.

Positiivselt ja vastutustunnet kasvatavalt on mõjunud uute liikmete järkjärguline sulandamine programmi. „Vanade“ olijate käe all toimuv nn aklimatiseerumisperiood peaks kindlasti jätkuma kõigi programmiga liituvate kinnipeetavate puhul. Kuigi psühholoog ja kontaktisik tutvustavad uutele liitujatele tutvumisvestluse käigus joovastivaba osakonna programmi olemust, ei saa sugugi vähetähtsaks pidada osalejate grupi endapoolset sooja vastuvõttu ja abivalmidust uute liitujate koha leidmisel kogu programmis.

Tulemuste hindamisel, ei saadud üle ega ümber, kinnipeetavate endi seisukohast saavutatu suhtes: „Andke meile viina või narkootikume ja siis vaatame!“. Kõlab küll ülepakutult, kuid situatsioon, kus joovastivabas osakonnas viibijad antud hetkel on, välistab tegelikkuses programmist saadavate reaalsete tulemuste nägemise. Näiteks Hollandi mõistes on Tartus tegu „joovastivaba vanglaga“, kus uimastite tarvitamine vanglasiseselt on väga harv nähtus. Seega kogu joovastivaba osakonna töö tegelik tulem kajastub alles vabanemisjärgses statistikas - kas programmis osalenud on piisavalt palju joovastivabas osakonnas pakutavat „isolatsiooni“ mässinud oma „himude tööriistale“, et see oleks piisavalt preventiivne juhul kui nad peaksid sattuma taas oma himude küüsi.

(Eelnev lause seostub ühe programmis osalenud kinnipeetava näitega, kuidas ta saagis läbi elektriikaablit, millel juhuse tõttu oli jäänud üks faas välja lülitamata. Tekkinud kaarleegist (ning eeldatavasti ka fataalselt lõpust) päästis ta vaid eelmisel päeval n.ö „igaks juhuks“ tööriista käepideme ümber mässitud lisaisolatsioon).

SUMMARY

The subject of the present graduation thesis is: „Drug Prevention Project in Tartu Prison. (Drug-free unit).“ The thesis is written in Estonian, with a summary given in English. The work comprises of 53 pages in total; the main part consists of 42 pages. The keywords of the graduation thesis are: prison, drug prevention, drug-free unit.

The goal of the paper is to explore and give an overview of basic functioning principles of drug-free unit in Tartu Prison. Also give an assay through the eyes of participants to the activities in that unit during the last year. In this study the author focused to factors what are (by his opinion) very important during the process of creation, functioning and achieving the goals for succeeding drug prevention projects in Estonian prisons.

To summon up the data and analyze it the author used method of “Rapid Assessment and Response”. Study subsumes two main groups who are involved to functioning processes of drug-free unit in Tartu Prison – inmates and staff. By results of their POV-s and opinions author made a concrete conclusions and recourse to them there are given some proposals to amend the work in DFU more effective.

Because the drug prevention policy in Estonian prison system plans in proximate time create DFU-s in every prison, this graduation thesis may be used as a model based in local experience and these suggestions can be put in practice in other Estonian prisons too.

VIIDATUD ALLIKAD

1. **Justiitsministri ettekanne kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010 elluviimise kohta 2005 aastal.** Ülevaade Vabariigi Valitsuse 2005. aasta tähtsamatest sammudest Riigikogus 21. 10.2003 heaks kiidetud kriminaalpoliitika arengusuundade elluviimisel vastavalt Riigikogu 21.10.2003 otsuse (Kriminaalpoliitika arengusuundade heakskiitmine) punktile.
2. **Uimastipreventsiooni projekt Viljandi Vanglas** Tallinn 2003, Liis Aru, SKA diplomitöö.
3. **Uimastid vanglas** L. Kikas jt. Justiitsministeerium 2006.
4. **Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates 2005.**
<http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=19704/RAAMAT+est+parandatud.pdf>
5. **HIV-i/AIDS-i ja narkomaaniaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine süüdimõistetute seas,** Liilia Lõhmus, Tallinn 2004
6. **HIV-i/AIDS-i ja narkomaania temaatikaga seotud teadmised ning arusaamad vanglateenistujate seas,** Liilia Lõhmus, Tallinn 2004
7. Kull, M. & Saar, H. **Sotsiaalsete toimetulekuoskuste õpetus.** Copyright UNDCP (United Nations International Drug Control Programme) Tartu 2001.
8. **Prison Service.** The criminal sanctions agency 2002 (Finland)
9. Trimbose Institute. **Risk Reduction for drug users in prisons.** „Encouraging Health Promotion for Drug Users within the Criminal Justice System“ Editors: Stöver, H. & Trautmann, F., The Netherlands. 2001.
10. Stel, v.d.J. ja Voordewind, D. 2001 **Preventsiooni käsiraamat: alkohol, narkootikumid ja tubakas.** Eesti Uimastipreventsiooni Sihtasutus. Tallinn: Prisma Print.
11. **Drug Prevention for Asylum Seekers, Refugees and Illegal Immigrants.** (A Manual) Landschaftsverband Westfalen-Lippe

LISAD

Lisa 1

Tartu Vangla Direktor

Kinnipeetava taotlus ümberpaigutamiseks Tartu Vangla joovastivabasse osakonda

1. Ees-, perekonna- ja isanimi:

2. Isikukood/sünniaeg:

3. Karistuse lõpp:

(kuupäev)

4. Õigus ennetähtaegseks vabanemiseks:

(kuupäev)

5. Lähedased, kes võiksid olla toeks:

.....

(sugulusaste, nimi, aadress, telefon)

.....

(sugulusaste, nimi, aadress, telefon)

6. Omandatud haridus, kutse või läbitud koolitus:

.....(haridus/ kutse/ koolitus)

(asutus kus haridus/ kutse/koolitus omandati) (omandamise aeg)

7. Pean enda jaoks probleemiks: alkoholismi, suitsetamist, narkootilisi aineid, ravimeid, hasartmänge, internetisõltuvust või
muud (nimetada):

.....

.....

.....

8. Kehtivad distsiplinaarkaristused.....

9. Millisena kujutan ette elu joovastivabas osakonnas ja vabaduses (sinu nägemus, ootused jms):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kuupäev:

Allkiri:

Lisa 2

Kokkulepe

1. Olen teadlik sellest, et peamine ajend joovastivabas osakonnas olemiseks on minu isiklik soov vabaneda sõltuvust tekitavate ainete kasutamisest.
2. Olen nõus osalema aktiivselt, järjepidevalt ja kohusetundlikult osakonna poolt organiseeritud tegevustes ning tegema kõik endast oleneva püstitatud eesmärkide saavutamiseks.
3. Väldin mistahes tegevust, mis võiks kahjustada joovastivaba osakonda ja selles viibijate mainet.
4. Olen nõus järgima konfidentsiaalsusenõuet, millest tulenevalt hoian vestlusingides, grupitöodes jt ühistegevustes kaaskinnipeetavate kohta avalikuks tulnud isiklikku informatsiooni (nt mõtted, teod jms) enda teada ega avalda seda osakonnast lahkudes teistele isikutele.
5. Austan teiste osakonnas viibivate isikute seadusega kooskõlas olevaid vabadusi ning hoidun nende isikute suhtes igasuguse vägivalda, ähvarduste, väljapressimise, surve jms avaldustest.
6. Kohustun esimesel nõudmisel ja vastu vaidlemata andma proove meditsiiniliselt vajalike testide tegemiseks.
7. Olen teadlik, et viibin joovastivabas osakonnas kuni läbiviidavate programmide lõppemiseni.

Kuupäev:

Allkiri:

Nimi:

Küsimused poolstruktureeritud intervjuudeks (PSI)

A.1 Kas Teie arvates oli joovastavate ainetega preventiivseks tegelemiseks Tartu vanglas oli vajalik luua eraldi struktuuriüksus - osakond?

1. Jah

Põhjendage.....

.....

2. Ei

Põhjendage.....

.....

A.2 Kui suur peaks teie arvates olema joovastivaba osakonna klientuur?

1. 10 kinnipeetavat

2. 22 kinnipeetavat

3. 44 kinnipeetavat

4. kogu vangla peaks olema joovastivaba

Põhjendage oma valikut

.....

.....

.....

A.3 Kui joovastivaba osakond sisustatakse tava sektorist erinevalt, siis millised materiaalsed asjad (tarbed) seal peaksid kindlasti olema? Nimetage oma edetabel.

1.

2.

3.

4.

5.

A.4 Kas reaalne olukord 1 aasta hiljem on Teie poolt algselt eeldatud nägemuse sarnane?

1. Jah

Põhjendage.....

.....

2. Ei

Põhjendage.....

.....

B.1 Kas peaks Tartu vangla joovastivabas osakonnas viibivate kinnipeetavate vangistuse põhjus olema seotud nende sõltuvusega?

1. Jah

Põhjendage.....

.....

2. Ei

Põhjendage.....

.....

B.2 Milliseid joovasteid on osalejad tarvitanud?

1.

2.

3.

4.

5.

B.3 Kas Teie (kinnipeetava) sõltuvus on põhjus, miks Te osakonnas viibite?

1. Jah

Põhjendage.....

.....

2. Ei

Põhjendage.....

.....

C.1 Mis motiveerib Teie arvates kinnipeetavaid tulema joovastivabasse osakonda?

1.

2.

3.

C.2 Mis motiveerib Teie arvates antud projektis osalema ametnikke?

1.
2.
3.

C.3 Millest tunnete just Teie eriliselt puudust seoses joovastivaba osakonnaga?

1.
2.
3.
4.
5.

D.1 Reastage enda jaoks joovastivabas osakonnas läbiviidavad tegevused tähtsuse järjekorras.

1. Viha juhtimine
2. Eluviisitreening
3. Sotsiaalsed toimetulekuoskused
4. Uimastiteemaline vestlusring
5. Miski muu

.....
.....

D.2 Mille alusel hindasite eeltoodud programmide efektiivsust ja mõjukust ?

1.
2.
3.

E.1 Kas teie arvates on muutunud joovastivabas osakonnas vanglaametniku roll?

1. Jah

Põhjendage.....
.....

2. Ei

Põhjendage.....
.....

E.2 Kas teie arvates on muutunud joovastivabas osakonnas kinnipeetava roll?

1. Jah

Põhjendage.....
.....

2. Ei

Põhjendage.....
.....

F.1 Mida oleks Teie arvates vajaksid „kliendid“, et säilitada projekti efektiivne jätkumine ja et eesmärgid saaksid täidetud?

1.

2.

3.

F.2 Mida vajaks personal?

1.

2.

3.

G.1 Milline peaks Teie nägemuse järgi olema joovastivaba osakonna programmi läbinud kinnipeetava edasine käekäik?

1.

2.

3.

Tänan.

Lisa 4

Küsimused struktureeritud intervjuudeks (SI)

A.1 Kas Teie arvates oli joovastavate ainetega preventiivseks tegelemiseks Tartu vanglas oli vajalik luua eraldi struktuuriüksus - osakond?

1. Väga vajalik
2. Üsna vajalik
3. Vähe vajalik
4. Ei ole vajalik

A.2 Kui suur peaks Teie arvates olema joovastivaba osakonna klientuur, et tegevus oleks efektiivne? (valige)

1. 10 kinnipeetavat
2. 22 kinnipeetavat
3. 44 kinnipeetavat
4. kogu vangla peaks olema joovastivaba

A.3 Millised järgnevatest esemetest peaksid joovastivaba osakonna eluruumides kindlasti olema? (valige)

1. Spordi vahendid
2. Kunstlilled
3. Vaibad
4. Kardinad
5. Mitteühtegi eelnimetatutest

A.4 Hinnake protsentuaalselt, kui palju sellest mida te lootsite seoses joovastivaba osakonnaga on aasta möödudes täitunud.

1. 0-25%
2. 26-50%
3. 51-75%
4. 76-100%

B.1 Kas peaks Tartu vangla joovastivabasse osakonda võtma vaid selliseid kinnipeetavaid, kes kannavad vangistust otseselt sõltuvusega seotud kuritegevuse eest?

1. Jah

2. Ei

B.2 Järjestage enim tarvitavad joovastid joovastivaba osakonna kinnipeetavate seas.

1. Segatarvitamine

2. Alkohol

3. Amfetamiin

4. Heroiin

5. Muu narkootikum

6. Muu joovasti

B.3 Kas joovastivabas osakonnas viibimise põhjus peaks olema tingimata sõltuvus?

1. Jah

2. Ei

C.1 Järjestage olustikulised motivaatorid, mis ajendavad Teie arvates kinnipeetavaid tulema joovastivabasse osakonda.

1. võimalus alustada uut elu

2. võimalus leida lahendusi

3. võimalus tegeleda oma vigadega

4. võimalus õppida ühiskonnas toime tulema

5. rohkem suhtlemist

6. rohkem tunnustust

C.2 Järjestage isiklikud motivaatorid, mis ajendavad Teie arvates kinnipeetavaid tulema joovastivabasse osakonda.

1. ennetähtaegne vabanemine

2. soov vabaneda sõltuvusest

3. soov rohkem tegeleda sõltuvusproblemaatikaga

4. kaaslaste soovitus

C.3 Järjestage olustikulised motivaatorid ametnikke jaoks?

1. lootus lisatasule
2. uus väljakutse
3. väike grupp
4. huvitav töö
5. motivaatorid puuduvad

C.4 Järjestage isiklikud motivaatorid ametnikke jaoks?

1. ülemuse käsk
2. uued väljakutsed
3. koolitused
4. hasart

C.5 Millistest järgnevatest faktoritest tunnevad kinnipeetavad Teie arvates eriliselt puudust seoses joovastivaba osakonnaga? (hinnake)

1. vaba aeg ☐	ei tunne puudust ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tunneb
2. tööl käimine ☐	ei tunne puudust ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tunneb
3. õppimine ☐	ei tunne puudust ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tunneb
4. eraldatus ☐	ei tunne puudust ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tunneb
5. mugavused ☐	ei tunne puudust ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tunneb
6. programmid ☐	ei tunne puudust ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tunneb

C.6 Millistest järgnevatest faktoritest tunnevad ametnikud Teie arvates eriliselt puudust seoses joovastivaba osakonnaga? (järjestage)

1. aeg
2. lisatasu
3. tunnustus
4. meeskonnatöö
5. koolitus

D.1 Hinnake 5-e palli süsteemis erinevate tegeluste tähtsust joovastivabas osakonnas.

1. Viha juhtimine ☐	ei ole tähtis ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tähtis
2. Eluviisitreening ☐	ei ole tähtis ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	tähtis

3. Sotsiaalsed toimetulekuoskused ei ole tähtis tähtis
4. Uimastiteemaline vestlusring ei ole tähtis tähtis
5. filimi vaatamine ei ole tähtis tähtis
6. lisa sportimisvõimalused ei ole tähtis tähtis

D.2 Mille alusel hindasite eeltoodud programmide efektiivsust ja mõjukust ? (valige)

1. grupijuhtide pädevus
2. seosed varasemate kogemustega
3. lootused seoses tulevikuga

E.1 Järjestage vanglaametnikud, kelle roll on Teie arvates seoses joovastivaba osakonnaga kõige rohkem muutunud (võrreldes tavapärase tööga).

1. meedik
2. sotsiaaltöötaja
3. psühholoog
4. kontaktisik
5. julgeoleku töötaja

E.2 Milline omadus või omadused ilmestavad Teie arvates kõige paremini kinnipeetavate hulgas toimunud muutusi? (valige)

1. ei ole muutunud
2. aktiivsemad
3. eeskujulikumad
4. omavad soovi muutuda
5. on teiste kadeduse objektiks
6. nõudlikumad
7. passiivsemad

F.1 Järjestage faktorid, mis aitavad Teie arvates kinnipeetavatel efektiivsemalt jätkata joovastivabas osakonnas.

1. rohkem kodususi (vaibad, kardinad jne.)
2. kauem kestev programm
3. vanglaväliste organisatsioonide kaasamine programmidesse (Convictus jne.)

F.2 Järjestage faktorid, mis aitavad Teie arvates personalil efektiivsemalt jätkata joovastivabas osakonnas.

1. tunnustus
2. raha
3. koolitused
4. töökoormuse ühtlustamine

G.1 Kus näeksite Teie kinnipeetavat pärast joovastivaba osakonna programmi läbimist kõige meelsamini? (valige)

1. avavanglas
2. kriminaalhoolduse all
3. eraldatud sektoris
4. vabanenud

Tänan.